

УДК 159.9.316.614

Остапенко І. В.,

кандидат психологічних наук,
науковий співробітник лабораторії
психології політичної поведінки молоді,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України
E-mail: ostapenko.iryana.vit@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Стаття присвячена проблемі дослідження національної та громадянської ідентичності. Автором проаналізовано основні підходи до вивчення процесу самоідентифікації, розглянуто особливості визначення національної та громадянської ідентичності, визначено роль комунікативних бар'єрів у формуванні національної та громадянської ідентичності молоді. Автором наведено результати емпіричного дослідження та визначено основні типи комунікативних бар'єрів національної та громадянської самоідентифікації студентської молоді.

Ключові слова: самоідентифікація, національна ідентичність, громадянська ідентичність, комунікативні бар'єри.

The article is devoted to the problem of national and civic identity's research. The author analyzed main approaches to study of the self-identification, the peculiarities of national and civic self-identification, as well as the role of communication barriers in national and civic self-identification of youth and also presented the results of empirical research and identified main types of communication barriers of national and civic identity of students.

Key words: self-identification, national identity, civic identity, communication barriers.

Постановка проблеми. В останні роки проблема становлення національної та громадянської ідентичності набуває особливої актуальності в Україні. Інтерес до цієї проблеми виявляють представники багатьох наук (філософи, політологи, соціологи, психологи), які нама-

гаються в різний спосіб підходити до її розв'язання. Через це сама проблема має міждисциплінарний характер, і кожен науковець акцентує увагу на різних явищах і процесах, пов'язаних з ідентичністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Торкаючись цієї проблеми, науковці наполягають на необхідності осмислення нової національної та громадянської ідентичності (М. Маринович), намагаються аналізувати динаміку розвитку національної ідентичності та виокремлювати регіональні особливості її прояву (Т. Воропаєва), шукають напрями трансформації національної, етнічної та громадянської ідентичності через аналіз кризи попередніх ідентичностей (О. Майборода), виокремлюють «больові точки» українського соціуму та нові пріоритети у формуванні національної та громадянської ідентичності (Л. Нагорна).

Однак при цьому замало уваги приділяється дослідженню процесу самоідентифікації та ролі комунікативних практик у ньому.

Мета та завдання статті. Основна мета статті полягає в окресленні концептуальних засад дослідження ролі комунікативних бар'єрів у процесі національної та громадянської самоідентифікації.

Для досягнення цієї мети ми вважаємо за доцільне розглянути особливості визначення національної та громадянської ідентичності, проаналізувати основні підходи до вивчення процесу самоідентифікації, емпірично дослідити та визначити роль комунікативних бар'єрів у формуванні національної та громадянської ідентичності молоді.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до проблеми ідентичності, в першу чергу слід згадати праці Е. Еріксона. На його думку, ідентичність формується в процесі соціалізації особистості, тобто ідентичність – це соціалізована частина «Я». Узагальнено він розумів ідентичність як суб'єктивне відчуття тотожності і цілісності, здатності долати внутрішні конфлікти. Почуття ідентичності, за Е. Еріксоном, народжується шляхом поступової інтеграції всіх ідентифікацій, тобто всіх соціально значущих моделей, звичок, рис характеру, занять, ідеалів реальних або вигаданих людей. Разом з тим, на думку науковця, «ідентичність – це не певна незмінна, раз і назавжди отримана чи успадкована характеристика особистості, а навпаки, її природа – процесуальна та динамічна» [11, с. 324].

Саме тому нас в першу чергу цікавить процес самоідентифікації, сутність якого полягає у формуванні уявлень про себе самого як про самототожню, цілісну та унікальну особистість. При цьому, ідентифікація розглядається нами як особливий тип особистісної активності [6; 7].

Ідентичність формується в умовах певного символічного культурного середовища і його необхідною умовою є співвіднесення себе з пев-

ною соціокультурною спільнотою та протиставлення іншій спільноті. Самоідентифікація стає можливою за умови усвідомлення не тільки зовнішніх відмінностей від інших, але й відмінності в культурно-інформаційному відношенні, що відбувається в ході засвоєння цінностей та норм певної соціокультурної спільноти. В умовах традиційного суспільства самоідентифікація не викликала особливих труднощів, бо мала місце незмінна належність людини до певної групи. В інформаційному суспільстві самоідентифікація стає все більш складнодетермінованим процесом. Відбувається конкуренція національних та глобальних комунікативно-дискурсивних практик та цінностей. Якщо у індустріальному та частково постіндустріальному суспільствах більшість людей позиціонували себе тільки в межах національного соціального простору, то в інформаційному суспільстві під впливом глобалізаційних процесів відбувається «розширення ідентичності» за рахунок сприйняття загальноцивілізаційних цінностей.

У структурі ідентичності дослідники виокремлюють особистісну та соціальну складові (Дж. Мід, Ю. Хабермас та ін.), які відображають співвідношення соціальної детермінації ідентичності та самодетермінації особистості. Однією з соціальних ідентичностей є національна. Більшість дослідників виокремлюють такі основні риси національної ідентичності: 1) усвідомлення своєї приналежності до держави; 2) історична територія; 3) спільна історична пам'ять та міфологія; 4) спільна масова, громадська культура; 5) національна ідея та символіка [9; 13].

На думку Е. Сміта, національна ідентичність за самою своєю суттю багатовимірна, її ніколи не можна звести до єдиного елемента і не можна легко або швидко прищепити населенню з допомогою штучних засобів. Нація означає культурні й політичні зв'язки, що об'єднують у єдину політичну спільноту всіх, хто має спільну історичну культуру та батьківщину. Нація покликана також розвивати соціальні зв'язки між індивідами та класами, створюючи набір спільних вартостей, символів і традицій. І, нарешті, чуття національної ідентичності стає могутнім засобом самовизначення й самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самобутньої культури [9].

Громадянська ідентичність, на відміну від національної, не має на увазі єдину культуру, одну ціннісну орієнтацію чи національну територію. Процес ідентифікації себе як громадянина відбувається на індивідуальному і груповому рівнях. На індивідуальному рівні громадянська ідентифікація починається з формування уявлень про власні права, свободи і відповідальність. Ідентифікація на рівні малих груп пов'язана з усвідомленням єдності своїх інтересів з інтересами соціальних груп, з якими особа ідентифікується, а також

спільним досвідом і моделями громадянської поведінки. На рівні великих груп громадянська ідентифікація виявляється в усвідомленні приналежності до спільноти громадян певної держави, об'єднаних суспільними цілями і цінностями. Громадянська самоідентифікація пов'язана з досягненням індивідом принципів інтеграції суспільства через залучення його до спільної справи, економічного та професійного просторів тощо [5].

Оскільки комунікація, на думку багатьох дослідників, – базовий соціальний процес, спосіб людського існування, то логічно було б приділити більше уваги його ролі в процесі самоідентифікації. Процеси комунікації та самоідентифікації є тісно пов'язаними та взаємообумовленими, оскільки ідентифікація себе та презентація себе іншим є умовами комунікації та спільної діяльності людей, і, в свою чергу, комунікація – формуючий процес, що безпосередньо впливає на зміст та характер самоідентифікації. Комунікація - процес, в якому ми конструємо не тільки свою соціальну реальність, але й своє власне «я». Представники соціальних підходів до комунікації, продовжуючи традиції символічного інтеракціонізму розглядають «сприйняття себе» не як фіксоване внутрішнє утворення, а як соціально-культурний конструкт, що постійно модифікується залежно від того, з ким і як ми вступаємо в стосунки [12].

У постраціональній комунікації основним є знакове та символічне конструювання мовних форм і засобів комунікації, зв'язок між змістом і смислом може бути втрачений. Тоді, коли виникають будь-які викривлення смислів, мають місце комунікативні бар'єри, ми розуміємо як утруднення або перешкоду для ефективного спілкування, що веде до викривлення смислу.

Враховуючи складність та надзвичайну динамічність комунікативних процесів, існує велика кількість підходів до класифікації комунікативних бар'єрів. Так, наприклад, Г. Гібш і М. Форверг вважають, що бар'єри виникають тоді, коли між комунікантами немає зворотного зв'язку, коли партнери не розуміють один одного, коли бракує необхідних контактів. Дослідники розрізняють бар'єри, зумовлені соціальними стосунками між партнерами по комунікації (керівник – підлеглий) або породжені змістом і формою мовлення (його стилем, багатослівністю) [2]. В цілому, більшість авторів виокремлюють два типи комунікативних бар'єрів: зовнішні (вплив ситуації, зовнішніх обставин) і внутрішні (особистісні утворення).

З огляду на завдання нашого дослідження, дуже продуктивною видається класифікація комунікативних бар'єрів за специфікою чинників, що їх породжують.

Зокрема, Р. П. Козлова виокремлює у комунікативних бар'єрах трирівневу структуру. Дослідниця виділяє зовнішні, внутрішні і змістово-операціональні чинники. До першої групи вона відносить соціальні (особливості соціальної належності партнерів по спілкуванню), соціокультурні (норми, правила), інформаційні, ідеологічні (світогляд) чинники. Друга група об'єднує такі внутрішні чинники, як індивідуально-психологічні особливості особистості (принцип нереалізованих і пригнічених мотивів), а також невідповідність особистісно значущих смислів соціальним вимогам. До третьої – змістово-операціональної – групи чинників належать деструктивні утворення змістової та операціональної сторін спілкування (характеристика спрямованості спілкування особистості, вибір способів і засобів спілкування, адекватність розуміння змісту спілкування його учасниками) [2].

Інша класифікація чинників, що зумовлюють виникнення комунікативних бар'єрів, належить С. В. Дев'ятко [2]. Він вважає, що ними є різноманітні соціально-психологічні явища, які він об'єднав у три групи:

1. Соціоперцептивні викривлення: формування уявлення про іншого за аналогією із собою; вплив загального враження про людину на сприймання її окремих властивостей; сприймання окремої людини крізь призму стереотипу (ефект стереотипізації); прагнення до створення несуперечливого образу; формування неадекватного образу людини внаслідок впливу певної послідовності отримання інформації про неї.

2. Неадекватно обрані засоби комунікативного впливу: ігнорування зворотного зв'язку; повідомлення партнерові по спілкуванню інформації в термінах, які він не може декодувати; брак у комунікації аргументів, здатних вплинути на поведінку партнера; відсутність спільного розуміння предмета і ситуації спілкування; невідповідність між метою і засобами комунікації; неузгодженість між вербальними і невербальними засобами комунікації.

3. Неадекватно обрані засоби організації спільної діяльності: невідповідність стилю організаційного впливу меті і змістові спільної діяльності; неадекватна ієрархія цілей спільної діяльності; нераціональний розподіл функцій між виконавцями в процесі спільної діяльності; погано організований контроль за досягненням проміжної мети; не вміння гнучко реагувати на зміну ситуації шляхом формування нових адекватних завдань.

З метою визначення основних комунікативних бар'єрів, які виникають у процесі національної та громадянської самоідентифікації студентської молоді, нами було проведено спеціальне емпіричне дослідження.

Провідним методом дослідження було обрано глибинне інтерв'ю, процедура якого була розроблена відповідно до вимог, представлених у працях вітчизняних [1; 10]. та зарубіжних науковців [4].

Дослідження проводилося протягом 2016 року серед студентів вищих навчальних закладів м. Києва, які навчаються за спеціальностями технічного, природничого та гуманітарного профілю (загальний обсяг вибірки – 146 осіб, з них: 74 жіночої статі та 72 чоловічої статі). При обробці результатів дослідження використовувався якісно-кількісний контент-аналіз [4; 10].

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив визначити основні види комунікативних бар'єрів, які, на думку досліджуваних, виникають в процесі національної самоідентифікації молоді (Рис.1).

Рис.1. Основні бар'єри національної самоідентифікації (%) (за результатами якісно-кількісного контент-аналізу)

Таким чином, нами було попередньо встановлено, що до основних комунікативних бар'єрів національної самоідентифікації молоді належать:

- Агресивна патріотична пропаганда – має нав'язливий характер та ображає почуття представників інших національностей, тому має зворотній ефект, не викликаючи патріотичних почуттів.
- Відсутність національної ідеї, що об'єднала б навколо себе, відсутність місії українців як нації. Зазвичай використовуються гасла приєднання до когось: «йдемо в Європу», приєднуємося до Митного союзу тощо.
- Неналежна мовна та культурна політика, що проводиться неграмотно, а тому зазвичай або не має ефекту взагалі, або ефективна тільки для певних категорій громадян переважно старшого віку.

- Перекручування історії – неправдиве висвітлення історичних подій, що принижує українців як націю.
- Радянський менталітет – ностальгія за радянським минулим, бажання його повернути та відмова ідентифікувати себе як українця.
- Ворожа пропаганда – таке висвітлення подій в ЗМІ інших держав, що транслюються в Україні, за якого українці завжди виглядають непривабливо.
- Сімейне виховання – відсутність національних культурно-історичних традицій виховання.
- Релігійна розрізненість, належність до іншої релігії, що заважає ідентифікувати себе як українця.
- Комплекс меншовартості, або «молодшого брата», коли інші нації сприймаються як успішніші і є більш привабливим об'єктом ідентифікації.
- Глобалізація, космополітизм – усвідомлення себе перш за все «людиною без нації, громадянином світу».
- Мовний бар'єр – вживається в різних значеннях: 1) вимога ділового спілкування державною мовою сприймається як обмеження права спілкуватися рідною мовою (наприклад, російською); 2) почуття сорому в процесі спілкування рідною мовою – «соромно спілкуватися українською», тому переходять на російську; 3) неможливість спілкуватися українською мовою в російськомовному середовищі або навпаки, тощо.

Водночас аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив визначити основні види комунікативних бар'єрів, які, з точки зору досліджуваних, виникають у процесі громадянської самоідентифікації молоді (Рис.2).

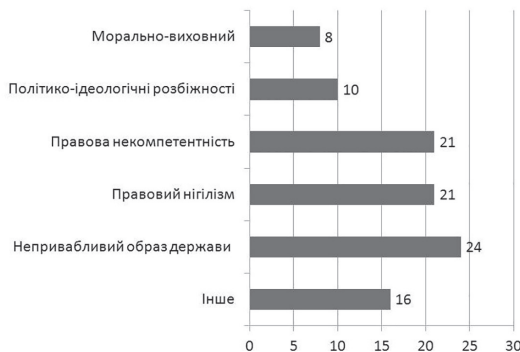

Рис.2. Основні бар'єри громадянської самоідентифікації (%)
(за результатами якісно-кількісного контент-аналізу)

Таким чином, нам було попередньо встановлено, що основними комунікативними бар'єрами громадянської самоідентифікації молоді виступають:

- Непривабливий образ держави, що не викликає бажання бути громадянином України.
- Правовий нігілізм – усталена практика не керуватися нормами права в нашій державі.
- Правова некомпетентність – спричиняє відсутність громадянської відповідальності.
- Політико-ідеологічні розбіжності – нерозуміння та неприйняття політики державної політики.
- Морально-виховний – відсутність традицій виховання правової самосвідомості.

Завдяки проведеному емпіричному дослідженню, нами було визначено основні види комунікативних бар'єрів, які виникають в процесі національної та громадянської самоідентифікації студентської молоді.

Якщо проаналізувати виявлені комунікативні бар'єри за специфічною чинників їх виникнення, можна стверджувати, що серед бар'єрів національної самоідентифікації переважають змістово-операціональні (агресивна патріотична пропаганда, неналежна мовна та культурна політика, перекручування історії, ворожа пропаганда, сімейне виховання, відсутність національної ідеї). Меншою мірою представлені індивідуально-психологічні особливості (радянський менталітет, комплекс меншовартості, глобалізація, космополітизм) та соціальні (релігійна розрізненість). Серед бар'єрів громадянської самоідентифікації переважають індивідуально-психологічні (правовий нігілізм, правова некомпетентність, морально-виховний). Соціальні (політико-ідеологічні розбіжності) та змістово-операціональні (непривабливий образ держави) представлені менше.

З нашої точки зору, виокремленні комунікативні бар'єри можуть бути подолані за рахунок розвитку рефлексивних механізмів структурування дискурсу соціальної взаємодії в умовах тренінгу, що сприятиме становленню національної та громадянської самоідентифікації молоді [8].

Висновки. На підставі аналізу результатів проведеного дослідження ми дійшли до таких висновків:

1. Самоідентифікація – це процес формування уявлень про себе самого як про самототожню, цілісну та унікальну особистість, тобто набуття особистістю власної ідентичності. Ідентичність формується в умовах певного символічного культурного середовища і його необхід-

ною умовою є співвіднесення себе з певною соціокультурною спільнотою та протиставлення іншій спільноті.

2. Самоідентифікація стає можливою за умови усвідомлення не тільки зовнішніх відмінностей від інших, але й відмінності в культурно-інформаційному відношенні, що відбувається в ході засвоєння цінностей та норм певної соціокультурної спільноти. В сучасному інформаційному суспільстві самоідентифікація стає все більш складно-детермінованим процесом. Відбувається конкуренція національних та глобальних комунікативно-дискурсивних практик та цінностей. В інформаційному суспільстві під впливом глобалізаційних процесів відбувається «розширення ідентичності» за рахунок сприйняття загальноцивілізаційних цінностей.

3. У структурі ідентичності виокремлюють особистісну та соціальну складові, які відображають співвідношення соціальної детермінації ідентичності та самодетермінації особистості. Національна ідентичність є однією з соціальних ідентичностей. Основними рисами національної ідентичності є: 1) усвідомлення своєї приналежності до держави; 2) історична територія; 3) спільна історична пам'ять та міфологія; 4) спільна масова, громадська культура; 5) національна ідея та символіка. Громадянська самоідентифікація пов'язана з досягненням індивідом принципів інтеграції суспільства через залучення його до спільної справи, економічного та професійного просторів. Процес ідентифікації себе як громадянина відбувається на індивідуальному і груповому рівнях.

4. Завдяки проведеному емпіричному дослідженню, нами було визначено основні види та типи комунікативних бар'єрів, які виникають у процесі національної та громадянської самоідентифікації студентської молоді. Серед бар'єрів національної самоідентифікації переважають змістово-операціональні. Меншою мірою представлені індивідуально-психологічні та соціальні бар'єри. Серед бар'єрів громадянської самоідентифікації переважають індивідуально-психологічні. Соціальні та змістово-операціональні бар'єри представлені менше.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальнішому вивченні комунікативних бар'єрів національної та громадянської самоідентифікації молоді на розширеній вибірці з метою виокремлення регіональних особливостей їх прояву.

Список використаних джерел

1. Белановский С. А. Индивидуальное глубокое интервью / С. А. Белановский. – М. : Никколо-Медиа, 1993. – 320 с.
2. Засади когнітивної психології спілкування : монографія / [В. П. Казміренко, В. М. Духневич, О. Ю. Осадько та ін.]; за наук. ред. В. П. Казміренка ; Інститут

соціальної та політичної психології НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 390 с.

3. Лысак И. В. Особенности самоидентификации человека в условиях современного общества / И. В. Лысак // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2008. – № 6. – С. 37–42.

4. Мертон Р. Фокусированное интервью / Р. Мертон, М. Фиске, П. Кендалл. – М., 2000. – 167 с.

5. Кармазіна М. С. Ідентичності у сучасному науковому дискурсі / М. С. Кармазіна // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2013. – Вип. 3 (65). – С. 4–29.

6. Остапенко І. В. Аналіз особливостей професійної ідентифікації як типу особистісної активності / І. В. Остапенко // Українська психологія: сучасний потенціал: Матеріали Четвертих Костюківських читань. – В 3-х томах. – Київ, 1996. – Т. II – С. 294–300.

7. Остапенко І. В. Психологічні особливості професійної ідентифікації студентської молоді / І. В. Остапенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : Збірник наукових праць. – Серія : Психологія. – Харків, 2007. – № 771, Ч. 1. – С. 209–213.

8. Остапенко І. В., Соснюк О.П. Розвиток рефлексивних механізмів структурування дискурсу взаємодії з владою в умовах тренінгу / І. В. Остапенко, О. П. Соснюк // Збірник наукових статей Київського міжнародного університету і Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. – Серія : «Психологічні науки: проблеми і здобутки». – К. : КиМУ, 2015. – Вип. 8. – С. 185–201.

9. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.

10. Соснюк О. П. Діагностика особливостей особистісної активності суб'єктів інноваційної діяльності якісними методами / О. П. Соснюк // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2008. – Том 7, Вип. 16. – С. 163–168.

11. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

12. Leeds-Hurwitz W. Introducing social approaches. / In W. Leeds-Hurwitz. (Ed.) // Social approaches to communication. – New York: Gilford, 1995. – P. 3–20.

13. Mead G. H. Mind, Self, and Society / G. H. Mead. – Chicago : The University of Chicago Press, 1934.

References transliterated

1. Belanovskij S. A. Individual'noe glubokoe interv'ju / S. A. Belanovskij. – М. : Nikkolo-Media, 1993. – 320 s.

2. Zasady kognityvnoi' psyhologii' spilkuvannja : monografija / [V. P. Kazmirenko, V. M. Duhnevych, O. Ju. Osad'ko ta in.] ; za nauk. red. V. P. Kazmirenka ; Instytut social'noi' ta politychnoi' psyhologii' NAPN Ukraïny. – Kirovograd : Imeks-LTD, 2013. – 390 s.

3. Lyysak Y. V. Osobennosty samoydentyfykacyy cheloveka v uslovyjah sovremennogo obshhestva / Y. V. Lyysak // Gumanytarnyye y socyal'no-ekonomycheskiye nauky. – 2008. – № 6. – С. 37–42.

4. Merton R. Fokusyrovannoe ynterv'ju / R. Merton, M. Fyske, P. Kendall. – M., 2000. – 167 s.

5. Karmazina M. S. Identychnosti u suchasnomu naukovomu dyskursi / M. S. Karmazina // Naukovi zapysky Instytutu politychnyh i etnonacional'nyh doslidzhen' im. I. F. Kurasa. – 2013. – Vyp. 3 (65). – S. 4–29.

6. Ostapenko I. V. Analiz osoblyvostej profesijnoi' identyfikacii' jak typu osobystisnoi' aktyvnosti / I. V. Ostapenko // Ukraïns'ka psihologija: suchasnyj potencial: Materialy Chetvertyh Kostjukivs'kyh chytan'. – V 3-h tomah. – Kyïv, 1996. – T. II – S. 294–300.

7. Ostapenko I. V. Psihologichni osoblyvosti profesijnoi' identyfikacii' students'koi' molodi / I. V. Ostapenko // Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. N. Karazina : Zbirnyk naukovyh prac'. – Serija : Psihologija. – Harkiv, 2007. – № 771, Ch. 1. – S. 209–213.

8. Ostapenko I. V., Sosniuk O. P. Rozvytok refleksyvnyh mehanizmiv strukturuvannja dyskursu vzajemodii' z vladoju v umovah treningu / I. V. Ostapenko, O. P. Sosniuk // Zbirnyk naukovyh statej Kyïvs'kogo mizhnarodnogo universytetu j Instytutu social'noi' ta politychnoi' psihologii' NAPN Ukraïny. – Serija : «Psihologichni nauky: problemy i zdobutky». – K. : KyMU, 2015. – Vyp. 8. – S. 185–201.

9. Smit Antoni D. Nacional'na identychnist' / Antoni D. Smit. – K. : Osnovy, 1994. – 224 s.

10. Sosniuk O. P. Diagnostyka osoblyvostej osobystisnoi' aktyvnosti sub'jektiv innovacijnoi' dijal'nosti jakisnymi metodamy / O. P. Sosniuk // Aktual'ni problemy psihologii' : Zbirnyk naukovyh prac' Instytutu psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukraïny. – Kyïv, 2008. – Tom 7, Vyp. 16. – S. 163–168.

11. Erykson E. Ydentychnost': junost' y kryzys. – M. : Yzdatel'skaja gruppa «Progress», 1996. – 344 s.

12. Leeds-Hurwitz W. Introducing social approaches. / In W. Leeds-Hurwitz. (Ed.) // Social approaches to communication. – New York: Gilford, 1995. – P. 3–20.

13. Mead G. H. Mind, Self, and Society / G. H. Mead. – Chicago : The University of Chicago Press, 1934.

Abstract

Ostapenko I. V.,
PhD (Candidate of Psychological Sciences)

CONCEPTUAL BASES OF RESEARCH OF COMMUNICATION BARRIERS OF NATIONAL AND CIVIC SELF-IDENTIFICATION

The article is devoted to the problem of national and civic identity's research. The author analyzed main approaches to study of the self-identification, which defined as the process of forming representations of himself as complete and unique personality.

The author analyzed the peculiarities of national and civic identity, as well as the role of communication barriers in national and civic self-identification of youth. Also author presented the results of empirical research and identified main types of communication barriers of national and civic identity of students.

According to research results author defined that among communication barriers of national self-identification are dominate content-operational barriers, but individual psychological and social barriers are less there.

Among communication barriers of civic self-identification are dominate individual psychological barriers, but content-operational barriers and social barriers are less there.

Prospects for further research are more detailed study of the communication barriers of national and civic self-identification of youth with the expanded sample for the purpose of defining of their regional peculiarities.
